

עידן המועדים

הלכות ראש-השנה ויום-הכיפורים (תשפ"ז)

על פי פסקי: השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצ"ל ועוד
נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א (02-5324067)

מנהגי ערב ראש-השנה

א. תפילה, שופר, התרת נדרים – בתפילת שחרית בערב ראש-השנה אין אומרים וידוי ונפילת אפיים (שו"ע תקפ"א, ג). ואין תוקעים בשופר בערב ראש-השנה (רמ"א שם) [גם לא בלילה שלפניו (בא"ח, ש"א נצבים, ב; כה"ח, שם, עו), ואפילו בבית. ואם צריך להתלמד, יתקע בחדר סגור (בא"ח שם; מ"ב שם, כד; כה"ח שם). וכן הדין גם השנה שראש-השנה חל בשבת, שאין תוקעים בשופר (מ"ב שם וכה"ח שם, עו), ונוהגים לעשות התרת נדרים (כה"ח שם, צט).

ב. תשובה – בערב ראש-השנה ישים כל אדם על ליבו לשוב בתשובה, ובפרט מעבירות שבין אדם לחבירו, ולא ימתין עד ערב יום-הכיפורים לבקש מחילה מחבירו, אלא יקדים עצמו למצוה, וכל היום יעסוק בתורה ובמצוות (חיי אדם קלח, ה).

ג. טבילה, תענית, צדקה – יש נוהגים לטבול במקוה טהרה (רמ"א תקפ"א, ד; בא"ח שם ג), ויש נוהגים להתענות (שו"ע שם, ב ועי' תקצ"ד, ב), ויש נוהגים ללכת לבית הקברות ולהרבות שם בתחינות (רמ"א תקפ"א, ד; בא"ח ש"א עקב, טו ונצבים, ב), משום שבית-הקברות הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפילה מתקבלת שם יותר (מ"ב שם, כז) [ואם לא היה בבית הקברות ל' יום, צריך לברך "ברכת אשר יצר אתכם בדין", בשם ומלכות (שו"ע רכד, יב)], ונותנים צדקה לעניים (רמ"א שם).

ד. תספורת וביגוד – יכבס בגדיו ויסתפר (שו"ע תקפ"א, ד) ויגזוז צפורניו (כה"ח פא), וילבש בגדים נאים, להראות שאנו בטוחים בחסדי ה' שיוציא לאור משפטנו (משל"ב כה).

ה. הדלקת נרות – מדליקים נרות לכבוד ראש-השנה (שעה 6:33), ומברכים: "ברוך... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו להדליק נר של שבת ויום-טוב" (מ"ב רס"ג, כד) (ואם הזכירו בברכה רק שבת או יום-טוב בלבד, אין חוזרים ומברכים (מועדי קודש, מג). ונכון שהנשים לא תברכנה ברכת "שהחיינו" בעת הדלקת הנרות, ותצאנה ידי חובה בברכת "שהחיינו" שמברכים בקידוש (ס). – ויש להכין נר-נשמה, כדי שיוכלו להדליק באמצעותו את הנרות ביום השני [וכן המשתמשים ב'פתיל-צף', טוב שיכינו אותו מבעוד-יום (ילקו"י יר"ש, תקו), אך מעיקר הדין מותר להשחילו גם ביום-טוב (קיצושו"ע חזו"ע, שבת ע, ו; שש"כ יג, כד; שבט הלוי ט, קכח; ילקו"י שם ועוד), אבל אם החור סתום או שצריך להרחיבו, אין להשחילו בו הפתילה (שש"כ שם; ילקו"י שם ו-תקיא ד"ה והנה). וכשמכין הנרות להדלקה ביום השני, נכון לכתחילה שלא להוציא את הפתילות הישנות בידיו אלא ע"י מזלג וכדומה, והרוצה להחמיר יכין שתי מערכות הדלקה, אחת לשבת ואחת ליום-טוב (ילקו"י, תקיב)].

תפילות ראש-השנה

ו. שמחה – התפילות בראש-השנה תהיינה בשמחה ובטוב לבב ומתוך כוונה גדולה, כי בטוחים אנחנו ביצועת ה' שיכתבנו ויחתמו לחיים טובים. ולא כאותם שמביאים את עצמם לידי בכי, שהרי ראש-השנה הוא יום שמחה, וכמו שנאמר: "וְשִׂמְחָתְךָ בְּחֶגְךָ", ונאמר: "תִּקְעוּ בַּחֲדָשׁ שׁוֹפָר בְּפֶסַח לְיוֹם חֲגֻגְנוֹ" (ת"פ). אבל אם מתעורר לבכיה מחמת התרגשותו ודביקותו בתפילה, אין בזה מניעה (פ"ט). [ואע"פ שאסור לאדם לשאול צרכיו ביום שבת, אבל בראש-השנה שחל בשבת מותר להוסיף בקשות בסיום התפילה ב"אלוקי נצור" (הליכו"ש, ריג; ילקו"י, תקד).]

ז. שינויים בתפילת ליל-שבת – השנה שראש-השנה חל בשבת, ישנם כמה שינויים בתפילה: א) מיד לאחר תפילת מנחה אומרים קבלת-שבת כרגיל (קודם הפיוט "אחות קטנה" (ילקו"י, קפ"ט), ואין אומרים "במה מדליקין" (רמ"א ט"ט ער; עו) (אלא רק את הסיום "אמר רבי אלעזר"). ב) הקהל עומדים בשעת הקדיש שלפני "ברכו" (בא"ח וירא, ג לקבלת תוספת רוח). ג) מכיון שאין תוקעים בשופר בשבת, אומרים בתפילה "זכרון" תרועה באהבה מקרא קודש (שו"ע תקפ"ב, ז) (ואם טעה ואמר "יום תרועה", אינו חוזר (ע"ב)). ונכון לומר "אלקינו ואלקי אבותינו, רצה נא במנוחתינו, קדשנו במצוותיך" וכו' (מ"ב שם, כ; עה), ובסיום הברכה חותמים: "ברוך אתה ה', מקדש השבת וישראל ויום הזכרון" [ואם טעה וחתם "מקדש ישראל ויום הזכרון" ולא הזכיר "שבת", אינו חוזר, כל שהזכיר "שבת" באמצע הברכה, אבל אם לא הזכיר "שבת" כלל, חוזר ל"אתה בחרתנו" (הליכות שלמה, ריג; חזו"ע, פסח, רכ"ג)]. ד) אחר תפילת העמידה, אומר החזן ברכת "מעין-שבע", ובמקום "האל הקדוש שאין כמוהו", יאמר: "המלך" הקדוש שאין כמוהו, וחותרם "מקדש השבת" בלבד (רמ"א שם, ג). (ואם טעה ואמר "האל הקדוש", והזכירוהו באמצע הברכה, חוזר ואומר "מגן אבות בדברו מחיה מתים במאמרו, המלך הקדוש שאין כמוהו". ואם לא נודע לו שטעה עד שסיים כבר "מקדש השבת", אינו חוזר (פ"ג)).

ח. "אבינו מלכנו" – אף בראש-השנה שחל בשבת המנהג לומר "אבינו מלכנו" אחר תפילת שחרית ומנחה (וכן בשבת 'שובה' (ק"ד) (והאשכנזים אינם אומרים (רמ"א תקפ"ד, א ותר"ב, א)).

מנהגי ראש-השנה

ט. ברכות – נוהגים לברך איש את רעהו: "לשנה טובה תכתב" (רמ"א תקפ"ב, ט), והספרדים מברכים גם בברכת "תזכה/ו לשנים רבות נעימות וטובות", והשנה יש להקדים ברכת "שבת שלום ומבורך" לפני ברכת השנה החדשה.

י. זehירות מכעס – יזהר האדם מאוד שלא יבוא לידי כעס בראש-השנה, כי מלבד חומרת איסור כעס בכל זמן, הרי כשכועס בראש-השנה הוא סימן לא טוב. ולכן, אם בא מבית-כנסת וראה שהשולחן אינו ערוך, לא יכעס ולא יקפיד אפילו בליבו. והאשה מצידה תהיה זריזה לסדר את כל הענינים קודם שיבוא בעלה, וגם זה יהיה לסימן טוב (בא"ח נצבים, ו; מ"ב תקפ"ג, ה).

יא. אמירת "שלום עליכם" – קודם הקידוש אומרים "שלום עליכם" ו"אשת חיל" כפי שנוהגים בכל ליל-שבת (כ"פ החיים תקפ"ג, ג; חזו"ע שבת יג, ג; הלכות חגים לח, ג) (ואחר כך יאמרו הסדר שנהוג לאומרו בליל ראש-השנה, והנוהגים לומר בשבת "אתקינו סעודתא" וכו', יאמרוהו כאן (כה"ח שם). ובענין הקפות השולחן וברכת הריח ופיוט "אזמר בשבחין", הדבר שנוי במחלוקת, ובין אם יעשו כן או לא, יש להם על מה שיסמוכו. והנוהגים להניח ל"ב לחמים, יניחום כמנהגם (עי' שו"ת רב פעלים ח"א סוד ישרים, יג; בא"ח ש"ב ט"פ בראשית; כה"ח שם). וקודם ברכת הקידוש, אומרים "יום השישי" ו"אלה מועדי".

יב. קידוש ובעיעת הפת – עושים קידוש כפי שמופיע במחזור, ומזכירים גם את יום השבת. ונוהגים לאחר הבציעה לטבול את הפת במלח ג' פעמים ואחר כך בסוכר (או בדבש) (כה"ח תקפ"ג, ד. ועי' בא"ח וילך, ד וחזו"ע רנב).

יג. סימנים – חז"ל תיקנו לאכול בראש השנה מיני מאכל שיש בהם רמז לסימן טוב לכל ימות השנה (הוריות יב. כריתות ו. שו"ע תקפ"ג, א-ב ורמ"א א), ומביאים: תמר, רובי'א (לובי'א), כרתי (לוף), סילקא (עלי תרד, ולא לפת אדום הנקרא סלק (צ"ח) דלעת, רימון, תפוח בסוכר או בדבש (רמ"א שם), ראש כבש (שו"ע שם, ב) או איל (משנ"ב ו בא"ח שם).

* **הבהרה:** טתם ציון שבדברינו, הכוונה לעמוד שבספר חזון עובדיה, ימים נוראים. שו"ע=שולחן ערוך. מ"ב=משנה ברורה. כה"ח=כ"פ החיים.

לתקוע בו למי שצריך. ומכל מקום אין לאדם גדול לתקוע בשופר סתם כי אם להוציא אחרים ידי-חובה (ורק ילדים קטנים מותרים לתקוע כל היום כדי להרגילם בתקיעות (רמ"א, תקצו). וביום שבת אפילו קטן שלא הגיע לגיל חינוך לא יתקע בשופר (מס"א תקפח, ט ותקפס, ה ותקצו, ג).

כ. הפסק – אסור להפסיק כלל בדיבור בין הברכה לתקיעת השופר. ואם סח שלא מענין השופר והתקיעות - צריך לחזור ולברך. וכן אסור להפסיק בדיבור בין סדר תש"ת לתש"ת, ובין תש"ת לתר"ת. ואיסור זה חל גם על התקוע וגם על קהל השומעים. וכמו כן אין להתוודות בפיו בין סדר לסדר (כפי שמופיע בכמה מחזורים), אלא די בכך שבאותה שעה יהרהר בתשובה בליבו (קלה). ואפילו בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד אין לדבר אלא מענין התפילות והתקיעות (ואם הוצרך להתפנות, יכול לברך ברכת "אשר יצר" (קלה).

כא. נשים – נשים פטורות ממצות שופר, מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמה (ש"ע תקפס, ג ו). ומכל מקום, הנוהגת לשמוע קול שופר, יפה עושה, ויש לה שכר מצוה (מ"ב שם, ח) [ותאמר שעושה כן "בלי נד"]. ואשה שכבר נהגה כן, צריכה להמשיך במנהגה, או שתעשה התרת נדרים (בא"ח נצבים, יז; חז"ע קל).

כב. קטנים – קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות, פטורים ממצות שופר, ואם הגיעו לגיל חינוך, מצוה לחנכם במצוה זו. ומכל מקום אין להביא לבית-הכנסת ילדים קטנים ביותר הגורמים להפרעות ומסחים את דעת הציבור מהתפילה ומשמיעת קול השופר כראוי (קיצור של"ה, הובא בקמח סולת עמ' תא סנ"ג; מ"ב תקפז, טז).

מנחה, תשליך, סעודה שלישית

כג. מנחה - בתפילת מנחה בשבת, אומרים בפתיחת ההיכל פסוק "ואני תפילתי" (בא"ח ש"ב בראשית, לא), קוראים ג' עולים בפרשת האזינו, ולאחר חזרת השליח-ציבור אומרים "אבינו מלכנו" (קד) ואחר כך אומרים "צדקתך" (ש"ע תקצח, א; קפה) (והאשכנזים אינם אומרים "אבינו מלכנו" בשבת (כ"ל בסעיף ח) וכן לא "צדקתך" (רמ"א תקצח, א). - ויש להקדים את תפילת מנחה, כדי שיספיקו לאכול סעודה שלישית מבעוד-יום (שהרי אוכלים סעודה שלישית אחרי מנחה (רמ"א רצא, ב)).

כד. תשליך – נוהגים ביום הראשון של ראש-השנה, אחרי תפילת מנחה (קודם שקיעת החמה), ללכת אל הים, נהר, מעיין או באר מים חיים ולומר שם "תשליך" באמירת פסוקי "מי אל כמוך" וגו' (שער הכוונות צ:; רמ"א תקפז, ב ומג"א ח), ובעת האמירה מנערים את שולי הבגד העליון (כ"ח שם, ל). ונקרא בשם "תשליך" על פי הפסוק (מ"כ ז, יט): "תשליך בַּמַּצְלוֹת יָם כָּל חַטֹּאותֶיךָ". ואם אין אפשרות להגיע למקור מים, אפשר למלא כלי עם מים ולאומרו בבית-הכנסת או בבית. [ומי שלא אמר תשליך בראש-השנה, יכול לאומרו במשך כל עשרת ימי תשובה (נעט"י גבריאלי סס, טז)].

אף השנה שחל יום ראשון של ראש-השנה בשבת, יכולים לעשות תשליך בשבת, ורק אם אין במקום עירוב, לא יוציאו לשם מחזורים, אלא יאמרו הפסוקים בלבד. ואם יש חשש שיבואו לידי חילול שבת על ידי הוצאת המחזורים, יש לדחות סדר התשליך ליום השני של ראש-השנה (מ"ב תקפז, ח; קפז). [ומי שלא אמר תשליך בראש-השנה, יכול לאומרו במשך כל עשרת ימי תשובה (נעט"י גבריאלי סס, טז)].

כה. נשים וקטנים – נשים וקטנים אינם חייבים בסדר אמירת תשליך (נע"ג שם, ח), אך רשאים לאומרו, ובלבד שהנשים תקפדנה על גדרי הצניעות בלבושן ובהתנהגותן, ושלא תתערבנה בין האנשים.

כו. סעודה שלישית – אוכלים סעודה שלישית כדרך שאוכלים בכל שבת. ומצוה להתחילה לפני תחילת שעה עשירית (שעה 3:42) משום כבוד החג כדי שיאכל בו לתיאבון. ולאחר זמן זה, מצוה להתחילה לזהר שיאכל עד כביצה פת (54 גרם) (נע"י ש"ע רמס, ב ורמ"א תקכט, א ומ"ב שם, ח וחז"ע יו"ט, צ).

יום שני של ראש-השנה

כז. הדלקת נרות – מדליקים נרות לכבוד היום השני, ויזהרו שלא להדליק קודם צאת השבת [והנהגים כרבינו-תם, ימתינו לשעה: 8:11]. ויש להעביר אש מנר שהודלק מערב החג (נע"י ש"ע תקב, א ומ"ב ד), ומברכים: "ברוך... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו להדליק נר של

המנהג הנכון הוא להביאם לאחר שנטל ידיו ובירך "המוציא" ואכל כזית מן הפת. ומברכים תחילה על התמר "בורא פרי העץ" ומכוונים לפטור את הרימון והתפוח, טועמים מן התמר, ואחר-כך אומרים את נוסח ה"יהי רצון" כפי שמופיע במחזורים, ואוכלים את התמר, וכן ינהג ביתר הסימנים (בא"ח נצבים, ד; צג) (ויזהר שלא יברך ברכת "בורא פרי האדמה" על מיני ירקות מבושלים כמו רוביאי, דלעת או ברכת "שהכל" על ראש כבש, אפילו אם אינו אוכלם עם הפת). - ורשאים בני הבית לברך בעצמם ברכת "בורא פרי העץ", ואינם חייבים לצאת ידי חובה דוקא בברכתו של בעל הבית (אפילו אם ענו אחריו "אמן") (נצח).

יד. הסעודה – אוכלים ושותים ושמים בראש-השנה (ש"ע תקצז, א), שאף על פי שהוא יום דין, מכל מקום שייכת בו מצות "וְשִׂמְחֶתָּ בְּחֻגֶיךָ" (מ"ב, א), ומכל מקום לא יאכל כל שובעו, למען לא יקל ראשו, ותהיה יראת ה' על פניו (ש"ע שם). ואין ראוי לעשות "על האש" בראש-השנה, גם אם מעביר מאש דלוקה וכו'.

טז. מאכל חמוץ/חריף – יש נוהגים שלא לאכול מאכלים חמוצים, וכן יש נמנעים מאכילת דברים חריפים (נצח). ויש אומרים שאם מערב דברים חמוצים בתבשיל או במשקה באופן שאינו הופכם לחמוצים, אלא רק נותן בהם טעם טוב, אין חשש כלל (ערוה"ש תקפז, ג; שמעתי משם הגר"צ אבא שאול זצ"ל; פס"ת שם הערה 37), והוא הדין אם מתענג באכילת חריף או חמוץ (ילקו"י, ער ד"ה וכ"ז).

טז. ניצול הזמן/תהילים – יזהר בראש-השנה שלא ידבר דברים בטלים, וינצל את הזמן ללימוד תורה להרבות בזכויות ומליצי יושר, ועל ידי כך מעורר גם את המלאך שלו למעלה להתפלל עליו, מה שאין כן כשהוא יושב בטל (כ"פ החיים תקפז, לז), וכל שכן שאין לעסוק בשיחה בטלה וקריאת עיתונים. ויש נוהגים לקרוא את כל ספר התהילים בכל יום מימי ראש-השנה, שמנין המזמורים ביחד הוא: כפ"ר משנ"ב ט; כה"ח שם, לח; קפה).

יז. שינה – מנהג טוב שלא לישן ביום ראש-השנה (רמ"א תקפז, ב), ואם ראשו כבד עליו, יישן מעט אחרי חצות היום (בא"ח נצבים, יא). ומכל מקום, ההקפדה היא במי שאינו מתחשב בקדושת היום, והולך לישון ללא כל סיבה מוצדקת, אבל כשהלך לישון בלילה ואינו מתעורר משינתו בעמוד השחר אלא לאחר מכן, אין בכך זלזול בראש-השנה (הליכות שלמה, כ; חז"ע קפז). ורבים נוהגים להתפלל בראש-השנה עם הנץ החמה, ותבוא עליהם ברכה.

★ הכנה משבת ליום טוב שני – אסור לעשות הכנות מיום הראשון של ראש-השנה שהוא שבת ליום טוב שני (ש"ע תקפז, א ומ"ב ד), עד לאחר צאת-הכוכבים. ולכן, אסור להדיח כלים ולערוך השולחן בשבת לכבוד היום השני אף שאינה כרוכה במלאכה (מ"א ר"ס תקג) או להכין את הנרות להדלקה (מש"ב תקיד, לה). ומכל מקום אם מדיח הכלים או מסדר הבית כדי שיהיה נאה ומסודר לכבוד שבת, מותר (מ"ב שם, יט). ומותר להוציא בשבת אוכל מהמקרר על מנת שיפשיט ויהיה מוכן לכבוד היום השני, ואין זה בכלל הכנה (חז"ע שבת ב, תחז). ומותר להניחו על הפלאטה בעודה כבויה, אף שתידלק כעבור זמן (נ"י שעון-שבת שכוון מערב-שבת) (קיצו"ש חז"ע יו"ט י, יא), למרות שהתבשיל לח וצונן, כל שהוא מבושל כל צרכו (יב"א י, כ; חז"ע שבת ד, שמח). – והמחליף בגדים ליום השני, לא ילבשם ביום הראשון סמוך לחשיכה, משום שנראה כמכין, אלא ילבשם מבעוד יום ויכוין שלובשם גם לכבוד היום, או שילבשם לאחר כניסת היום השני (נע"י כה"ח תקכט, כג).

מצות שופר

יח. המצוה/שבת – מצות עשה מן התורה על כל אחד מישראל לשמוע קול שופר בראש-השנה, שנאמר (במדבר כס, א): "יום תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם". והשנה שהיום הראשון חל בשבת, חכמים ביטלו את מצות תקיעת שופר ביום שבת (מפני שיש לחוש שיבוא האדם לעבור על איסור הוצאה במקום שאין בו עירוב, כאשר יולך את השופר לאדם בקי שילמדנו כיצד לתקוע) (ר"ה כס; ש"ע תקפח, ה), ותוקעים רק למחרת ביום השני, ומברכים ברכת "שהחיינו" על השופר (ש"ע תר, ג).

יט. מוקצה – בהיות ואסור לתקוע בשופר בשבת, הרי הוא מוקצה ואסור לסלטו (רמ"א שח, ד; תקפח, ה) (ומכיון שבימינו מקפידים עליו לשומרו ולא להשתמש בו לשאר דברים, דינו כמוקצה מחמת חסרון כיס, ואסור בטלטול אף לצורך גופו או מקומו (שש"כ תח, הערה פ; הגר"ש"א בשלמי יהודה א, י). אבל ביום השני של ראש-השנה, השופר אינו מוקצה, מכיון שמותר

לד. אכילה ושתייה – מצוה להרבות באכילה ושתייה בערב יום-הכיפורים (ברכות ה: וישנן; שרע' תרד, א), והיא מצוה מן התורה, ויש לאדם למעט בלימודו כדי לאכול ולשתות (מ"ב, א). ועיקר מצות האכילה ושתייה היא ביום של ערב יום-הכיפורים, ולא בלילה. ואף הנשים חייבות במצוה זו (דל"ה). ולכתחילה צריך לקבוע לפחות סעודה אחת על פת (דל"ה). ויעשה כל מעשיו לשם שמים, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים (בא"ח וילך, א). – והעושה מלאכה בערב יום-הכיפורים, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם (מל"ח טז, כ; דל"ז).

לח. מנחה מוקדמת/וידוי – מתפללים מנחה גדולה בעוד היום גדול, לפני סעודה מפסקת, ואומרים וידוי (שרע' תרד, א) בסיום התפילה לאחר "יהיו לרצון" הראשון כמו ביום-הכיפורים (עי' רמ"א שם ומ"ב ב; רמ"ט). ותיקנו כן שמא יארע לו דבר קלקלה בסעודה שיחנק או שתטרף דעתו ולא יוכל להתוודות אחר כך (מ"ב שם, א) (לכן יש לאומרו גם בבית אבל). ואומרים "אבינו מלכנו" (רמ"ט) [והאשכנזים אינם אומרים (רמ"א תרד, ה)].

לו. בגדים נאים/מפה לבנה – נוהגים ביום-הכיפורים ללבוש בגדי חג, ויש שלובשים בגדי לבן (רמ"א ס"ט תרי). מציעים את השולחן ופורסים עליו מפה יפה כמו בשבת (שם; בא"ח וילך, יז) ונותנים עליה ספרי קודש (דס). ומתעטפים בטלית מבעוד יום בברכה (מ"ב תריט, ד), כדי להתפלל עימה בכוונה, ולעמוד באימה ויראה (דס"א).

לז. הדלקת נרות/שהחיינו – מצוה להדליק נרות לכבוד יום-הכיפורים (שעה 6:23), ומברכים: "ברוך וכו' וציונו להדליק נר של יום-הכיפורים" (עי' שרע' ורמ"א תרי, א-ב; דנו). ולאחר ההדלקה תחלוץ האשה את מנעלי העור, ותברך ברכת "שהחיינו", כיון שבברכה זו מקבלת עליה את קדושת היום, ונאסרת בכל חמשה עינויים (דנו) [והנכון שתחלוץ את הנעליים קודם ההדלקה. – ואם הולכת לבית-הכנסת תזהר שלא תחזור לברך "שהחיינו" ב"ל נדרי" יחד עם החזן (שע"ז תריט, ז)]. – ויש להכין נר נשמה עבור ההבדלה במוצאי הצום (ראה להלן בסעיף מח).

🕒 יום-הכיפורים 🕒

לא. חמשה עינויים – יום-הכיפורים אסור בעשיית מלאכה, ובחמשה עינויים: אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המטה. וכל האיסורים חלים כבר מהלילה (שרע' תרי"א, א), ועל עשיית מלאכה ואכילה ושתייה, חייב כרת.

לט. צום/מעוברות ומניקות – הכל חייבים להתענות ביום-הכיפורים, ואף נשים מעוברות ומניקות מתענות ומשלימות את הצום (שרע' תרי"ז, א), אפילו בחודש התשיעי להריון (דפ"ג), אלא אם כן יש בעיות בהריון (דימום, כאבים והתכווצויות, הפלות חוזרות ועוד), שאז יש להיוועץ עם רופא ורב כיצד לנהוג (עי' שם ורצה).

מ. חולה – חולה שיש בו סכנה, אסור לו לצום, פן יכבד חוליו ויבוא לידי סכנה, ואפילו אם החולה אומר שאינו צריך לאכול, אין לו לצום. ובמקום חשש סכנה, אסור לו להחמיר על עצמו, שהרי נאמר (ויקרא יח, ה): "חַיִּי בָהֶם" – ולא שימות בהם (יומא פ"ה), ומקיים מצוה באכילתו. ולצערנו, ישנם אנשים שצמים בניגוד לדעתם של הרופאים והרבנים, ומסכנים את עצמם, ועבירה היא בידם. לפיכך כל חולה צריך לפנות לרופא המטפל שלו (וישנה עדיפות לרופא ירא שמים (עי' באה"ל ר"ט תריח)), שיחווה דעתו אם הצום עלול לגרום לו סכנה, ולאחר מכן יתייעץ עם רב מורה הוראה שיחווה דעתו מבחינה הלכתית כיצד עליו לנהוג.

★ **חולה שצריך לבלוע כדור שטעמו פגום** – אם יכול לבלוע ללא מים, יעשה כן. ואם אינו יכול בלא מים, יתן במים דבר מר, כגון תמצית תה מרוכזת או אבקת סודה וכדומה, וישתה מים פחות משיעור כדי לבלוע (עי' אור לציון ג, דס"ה, ד; קי"ז).

מא. יולדת – (א) יולדת תוך 3 ימים משעת לידתה, לא תתענה כלל (שרע' תרי"ז, ד), ותאכל לשיעורים (יח"ד ו, י"א), ואפילו אומרת שיכולה לצום והרופא מאשר זאת, אסור לה להתענות (דצ"א). (ב) מ-3 ימים ועד 7, אם אמרה בפירוש שאינה צריכה לאכול, מותר לה להתענות, ואם לא אמרה כלום או שאומרת שאינה יודעת אם צריכה, מאכילים אותה לשיעורים (שרע' שם ומ"ב י"א ושע"ז טז). (ג) מכאן ואילך הרי היא כשאר חולה שאין בו סכנה, שאף אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת צער הלידה, אין מאכילים אותה

יום-טוב". קודם ההדלקה תתפלל האשה תפילת ערבית ותאמר "ותודיענו" (שהיא הבדלה), ואחר כך תדליק הנרות (ואם שכחה ולא אמרה בתפילה "ותודיענו", או שאינה מתפללת תפילת ערבית, אזי אחר צאת-הכוכבים לפני שתדליק הנרות, תאמר: "ברוך המבדיל בין קודש לקודש") (מ"ב רצט, לז), ובסיום ההדלקה תזהר שלא לכבות הגפרור אלא תניחנו שיכבה מאליו (עי' שרע' תקיד, א).

כח. תיקון הנרות – המדליקים נרות שעוה יזהרו שלא לחמם ביום-טוב את תחתית הנר באש על מנת להדביקו בפמוט, מחשש מירוח (מ"ב תקיד, יח; כה"ח שם, מא). ואם הפמוט סתום משעוה מותר לנקותו על ידי סכין (כה"ח שם; חזו"ע, י"ט, ט"א), אבל לאחר שהסיר השעוה אסור לטלטלה (שש"כ יג, מג מד, י), והעצה הטובה ביותר עבורם היא להשתמש ב"נרונות".

כט. סדר קידוש והבדלה בליל שני – בליל שני של ראש-השנה שהוא מוצאי-שבת, משלבים בקידוש גם את ההבדלה, סדר זה נקרא בלשון חז"ל: "יְקַנְהוּ", שהם ראשי-תיבות של סדר הברכות בקידוש: יין (ברכת "בורא פרי הגפן"), קידוש (ברכת "מקדש ישראל ויום הזכרון"), נר ("בורא מאורי האש"), הבדלה (ברכת "המבדיל בין קודש לקודש", ואם טעה וסיים המבדיל בין קודש "לחול", יצא (חזו"ע פסח, ערב)), זמן (ברכת "שהחיינו") (רמ"ב שבת כט, כב; שרע' תעג, א). (ואין מברכים על בשמים (מ"ב שם, ג; תצ"א, ג), לפי שבכל מוצ"ש תיקנו לברך עליהם כדי להשיב הנפש מצער יציאת הנשמה יתירה של שבת, אך כשחל חג במוצ"ש, עונג ושמחת החג משיבים הנפש ואין צורך בברכת הבשמים. ואם טעה ובירך על בשמים, יריח מהם וימשיך בברכותיו (ספר פסח שחל בשבת יז, ט). – והאשכנזים יושבים בקידוש זה (מ"ב תעג, ג).

ל. נר ההבדלה – מותר לברך ברכת "מאורי האש" גם על הנרות שהדליקו לכבוד החג (אורל"צ ח"ג יח, ו; ילקו"י פסח ג, דסח, ואף שהחשמל דלוק בבית). [ואף שמצוה מן המובחר לברך על אבוקה (שרע' רחצ, ב), מכל מקום אין להשתמש באבוקה שרגילים להדליק בכל מוצאי-שבת מפני שאסור לכבותה, ומכיון שהיא דולקת זמן רב הדבר מסוכן. ואפשר מערב-שבת לקחת "נרונות" ולעשות בשעוה חור נוסף ולהשחיל בו פתילה מנרונות אחרת או גפרור ובכך ליצור אבוקה, והיא תכבה מעצמה ללא חשש. או לחתוך חתיכה מהאבוקה של מוצ"ש, ולהדביקה למגש מתכת או פמוט. ואין לחבר גפרור לנר או שני גפרורים, לפי שבפירוד הלהבות יש חשש כיבוי (אורל"צ שם; ילקו"י, דס"ח)]. אבל אין לברך על הנר-נשמה שהודלק מערב-שבת, כיון שלא הודלק על מנת להאיר אלא בכדי להעביר ממנו אש לצרכי בישול וכדומה (שש"כ ס"א, כז וכדין נר של מת בשו"ע שם, יב; ילקו"י, דס"ז).

🕒 ערב יום-הכיפורים 🕒

לא. כפרות – נוהגים לעשות כפרות בערב יום-הכיפורים, ויש העושים אותן בכסף (עי' חיי אדם קמ"ד, ד), ויש העושים בשחיטת עוף (עי' שרע' ורמ"א, תרה). ולוקחים תרנגול זכר לכל זכר, ותרנגולת נקבה לכל נקבה, ומהדרים לבחור תרנגולים לבנים (רמ"א שם). בעת שמסבב את התרנגול סביב לראש המתכפר, אומר: "זה חליפתך, תמורתך, כפרתך" וכו', ואם מסבב לעצמו, אומר: "זה חליפתי, תמורתך, כפרתי" (מ"ב, ג). [ולמעוברת לוקחים שתי תרנגולות ותרנגול אחד (מ"ב שם), כי שמא העובר זכר או נקבה (ואם אין ידו משגת כל כך, יקח תרנגול אחד ותרנגולת אחת (עי' רמ"א שם ומ"ב ג), ואם גם זה קשה לו, די בתרנגולת אחת (דכ"ה-רנ"ח)]. ואחר השחיטה נותן את דמי פדיון התרנגולים לעניים, וזה עדיף יותר ממה שיתן את התרנגולים עצמם לעניים (מ"ב, ה). ואם עושה הכפרות עם כסף, כשמוסבבו סביב לראשו, יאמר: "אלו המעות חליפתי" וכו'. ויהרהר באותה שעה בתשובה (בא"ח וילך, ב; מ"ב, ב).

לב. סליחות/תפילה – משכימים בערב יום-הכיפורים לומר סליחות, ואומרים וידוי ונפילת אפיים, ועושים התרת נדרים (דכ"ט). ובתפילת שחרית אומרים "אבינו מלכנו" (שם) אבל אין אומרים וידוי ונפילת אפיים (שרע' תרד, ב) לפי שנוהגים לעשותו קצת כמו יום-טוב (מ"ב, ג) [והאשכנזים אינם אומרים "אבינו מלכנו" (רמ"א שם; קיצושו"ע קלא, ב)].

לג. טבילה/מלקות – מנהג יפה לטבול בערב יום-הכיפורים במקוה טהרה (עי' שרע' ורמ"א תרד, ד ובא"ח וילך, ח) (וטוב שיסיר מגופו כל דבר חוצץ, יגזוז צפורניו ויסר שעריו (בא"ח ש"א וילך, ח; רמ"ט). וזמנה על פי הקבלה החל משעה קודם חצות (קדוש בציון, קלח). ואם אין לו אפשרות לטבול מאיזו סיבה שהיא, ישפכו עליו תשעה קבים מים (11 ליטר) (רמ"א שם), ואפשר לעשות כן גם על ידי מקלחת (רמ"ט). ויש נוהגים לקבל מלקות, שמתוך כך יתן אל ליבו לשוב מעבירות שבידו (עי' שרע' תרד, ו).

(ש"ע שם, א ורמ"א ג). – וכן החולה רוחץ כדרכו, אף על פי שאינו מסוכן (רמ"א שם, ט). וגם הכהנים העולים לדוכן לנשיאת כפיים, מותר להם ליטול ידיהם עד פרק הזרוע, לפי שאינם מתכוונים לשם תענוג (רמ"א שם, ג ורמ"ב, ז).

מזה. סיבה – אסור לסוך אפילו מקצת גופו, ואפילו שלא לשם תענוג אלא להעביר הזוהמה. אבל אם הוא חולה, אפילו אין בו סכנה, או שיש לו חטטים בראשו, מותר (ש"ע תרי"ד, א), כל שדרך הבריאים לסוך כן אף ביום חול (מ"ב, ב).

מזו. נעילת הסנדל – אסור לנעול סנדל או מנעל של עור, אפילו הוא של עץ ומחופה עור (ש"ע תרי"ד, ב), אפילו אם נועל על גבי גרביים (ש"ג) ואפילו בבית (מ"ב, ז). אבל נעליים מגומי, בד ושאר מינים, מותרות (ש"ע שם), אף שהן נוחות יותר מנעלי עור ורגילים ללבושן במשך השנה (כדוגמת נעלי ספורט או קרוקס), כיון שגזירת חכמים היתה רק על נעלי עור (ש"ע). ויש לברך ברכת "שעשה לי כל צרכי" אף ביוה"כ (מ"ב תקנ"ד, לא; ש"ב). ויש נוהגים שלא לברכה (בא"ח יושב, ט וילך, יז).

מזו. חולה/יולדת/קטנים – חולה, אף על פי שאין בו סכנה, וכן יולדת תוך 30 יום ללידתה, וכן מי שיש לו מכה ברגליו - מותרים לנעול מנעל של עור (ש"ע תרי"ד, ג), כל שאין ברשותם נעלי גומי (ש"ע). – וילדים קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות מותרים בנעילת הסנדל, ומכל מקום טוב שגם הם ינעלו נעליים שאינן מעור (ש"מ"א).

מזה. הבדלה – **בשמים**: בהבדלה במוצאי יום-הכיפורים אין מברכים על בשמים (ש"ע תרכ"ד, א). ומכל מקום, טוב שבסיום ההבדלה לאחר ששתה מהכוס כראוי, יביאו לפניו בשמים ויברך עליהם (ש"ע). **מאורי האש**: מברכים ברכת "בורא מאורי האש" בהבדלה רק על אור ששבת, דהיינו, על נר שהיה דולק והולך מערב יום-הכיפורים עד מוצאי יום-הכיפורים [או על נר שהודלק ממנו (ש"ע)]. אבל אין מברכים על אור שנוצר עתה (ש"ע שם, ד-ה; רח"צ, ח) על ידי גפרור וכיוצא בזה. [אשה שבעלה מאחר לבוא מבית-הכנסת, יכולה להבדיל בעצמה ולטעום מן היין, ולאכול ולשתות מיד (ש"ע רצ"ו, ח ורמ"ב לה-לז)].

מט. זמן רבינו תם/ברכת הלבנה – המנהג כדעת הגאונים ש-20 דקות אחר השקיעה מסתיים הצום ומוסיפים עוד דקה אחת לתוספת יום-הכיפורים להוסיף מחול על הקודש (ש"ע תרכ"ד, ב) [ונוהגים בבית-הכנסת בשעה זו לתקוע בשופר (ש"ע תרכ"ד, ז)], ויכולים לאכול ולשתות לאחר הבדלה על הכוס (צאת הצום בלוח הוא בשעה 7:12). ואולם לדעת רבינו תם צאת-הכוכבים הוא 72 דקות אחר שקיעת החמה, ואסור לאכול ולשתות עד זמן זה (שעה 7:57). וחובה קדושה על כל מי שיכול שינהג כן. אבל מעוברות ומניקות, חולים אפילו אין בהם סכנה, או נערים שזהו צומם הראשון או שהם חלופים, אין להם להחמיר בזה. – ונוהגים להמתין ולברך ברכת הלבנה רק במוצאי יום-הכיפורים, כדי לקדש את הלבנה בשמחה (רמ"א ש"ס תרב). (ויש נוהגים להקדים ולברכה קודם יום-הכיפורים, כדי שתבוא מצוה זו ותכריע את כף הזכויות (מ"ב ש"ס, ט)).

העלון מוקדש לרשאות שרה בת שירהל נועה, אביבה חיה בת שרה, שרה בת אביבה, חלל בת סימה ענת, תקוה בת כחנן, צפורה רבקה בת לוטה, אסתר ברכה בת חיה, סיגלית בת רחל, אורטל רחל בת רימון ממו, מיטל בת דינה, דינה בת איזה, חביבה בת סעדה, מרים חיה בת מסעודה, נסים בן מסעודה, יעקב בן מלכה, דן בן סעדה, משה נסים בן סעדה, ירדנה בת עליזה, דניו בן ג'ולייט, עדי חיה בת בת-שבע, משה אהרן בן לאה בלא, חיה עינת בת אסתר. **להנצחת חיילי צה"ל** וכוונות הבטחון, שלמה עמאר בן סולטנה, משה אשורי, אלון בן אביגיל רבקה. **זיווג חתן** לאורטל בת תמר, יעקב בן מירנה. **זש"ק** לאפיץ בת שולמית. **לעילוי נשמת חנה** בת יהודה לייב, חנה בת אליעזר לאו, רחל (רות) בת מאיר, גלית בת אמנון, רפאל חיים בן חביבה, אורי בן חנה, חנוכה בן חנה, שלום בן סוליקה, מסעודה בת תמו, אברהם בן פרחיה, ר' שמעון בן איזה, סעדה בת רחל, חיים בן סעדה, דוד מאיר בן סעדה, ישועה בן רחל, מרסדס בת תמר, מסעודה בן אונגשה, ג'ריה בת עסילה, יצחק חיים בן מרסדס משולם בן צבי, ששון בן שרה, חיים יחי מנחם בן בלנש, דוד בן דורית, מרדכי גדליה בן יצחק סנדר, מרים בת סעדה, דן רפאל בן סעדה, חזוה דינה בת איזה, רות בת אסתר, יפה יפית בת טוביה, רות בת רחל, רימה בת חבובה, יצחק בן רחנה, אליד יוסף בן סימונה, שמעון בן נעמי, סימי בת ימנה, מרדכי חיים בן אלומה, אביעד בן נעמה, רות בת אסתר, לירן שמעון בן דבורה, חזבה בת שרה, שרה בת רחל.

בית הוראה ש"ע' כולל 'באר יצחק',
מענה הלכתי בטלפון: 09-890-55-55

[אבל אם אמרה שצריכה לאכול מחמת שמכביד עליה החולי, מאכילים אותה כדרך שמאכילים כל חולה שאומר "צריך אני" (ש"ע תרי"ח, א)] (ש"ע תרי"ח, ד ורמ"ב יב). ואשה שהפילה לאחר 40 יום להריונה דינה כדין יולדת (רצה).

כל הימים הנזכרים הם מעת לעת (ואין אומרים מקצת היום ככולו), כגון, שאם ילדה בז' תשרי בשעה 4 אחר הצהריים, שלושת הימים מסתיימים ביום-הכיפורים בשעה 4 אחר הצהריים, וקודם שעה זו הרי היא כדין יולדת תוך 3 ימים שאינה מתענה כלל, וצריכה לאכול [ומשעה זו ואילך דינה כיוולדת מ-3 ימים ועד 7 כ"ל] (מ"ב תרי"ח, יג; רצ"א ורצ"ד).

מב. אכילה ושתייה לשיעורים – חולה או יולדת שמותר להם לאכול ולשתות ביום-הכיפורים, אוכלים ושותים 'לשיעורים' (ש"ע תרי"ח, ז) כפי ההכרח לקיום גופם (ש"ע באה"ל שם, ח). **אכילה לשיעורים**, פירושה, אכילת מנות קטנות של 30 גרם (ש"ע שם, וכך נהוג להודות), בתנאי שבין 9 דקות אחת לתחילת אכילת מנה אחרת, ימתין 9 דקות (ש"ע שם ותרי"ב, ג-ד) [ורשאי לאכול מאכלים מזינים ועשירים בקלוריות, כגון: בשר, ביצה, דבש, בייסקויטים וכדו', כל שאוכלם לצורך בריאותו ותזונתו (הליכ"ש פ"ו הערה ג)].

שתייה לשיעורים, פירושה, שתיית מנות קטנות פחות מ-40 סמ"ק [ימדוד ע"י מזרק גדול, מדיד תרופות, בקבוק תינוק מדויק (כחברת AVENT) ויסמן בכוס], בתנאי שבין 9 דקות אחת לתחילת שתיית מנה אחרת, ימתין 9 דקות (ש"ע תרי"ח, ח) [אין חיוב לשתות דוקא מים או לפוגם, אלא ישתה חלב, מיצי פירות, תה עם סוכר, קולה (הליכ"ש פ"ו הערה ג)]. אבל בין אכילה לשתייה (ולהיפך), אין צריך להמתין כלל, ומיד כשסיים לאכול יכול לשתות (ש"ע תרי"ב, ב). אך אין לאכול ולשתות **ביחד** (הליכ"ש ה, ג). [אם מחמת שהחולה ילך לבית-כנסת יזדקק למנה נוספת, אין לו ללכת לביה"כ. כל שכן שלא יאכל סתם בין ארוחה לארוחה. – רוב החולים יכולים להמנע לגמרי מאכילה ולהסתפק בשתייה. את הקלוריות הדרושות, ניתן לקבל גם במשקאות ה"ל. לרוב, הכמות ההכרחית לשתייה ליום, היא ליטר עד ליטר וחצי (במקרים מסוימים יש צורך בכמות כפולה). רצוי לקבוע עד איזו שעה יכול החולה לצום באופן מוחלט, וכן לקבוע את כמות האוכל והשתייה. על פי רוב, אפשר לצום עד הבוקר ללא סיכון. ובכל ה"ל יש להתייעץ עם רופא (ד"ר שוסנהיים)].

ואם הרופא אומר שהחולה צריך לאכול ולשתות כהרגלו (ולא בשיעורים), או שהחולה אומר כן, או שאנו מסופקים בדבר, מאכילים ומשקים אותו כל צרכו מיד (ש"ע תרי"ח, ח). [החולה שאוכל ושותה ביום-הכיפורים, אינו צריך לקדש קודם האכילה, הואיל והוא יום תענית לכלל ישראל (מ"ב שם, כט; ש"ע). נוטל ידיו עד הזרוע, ומברך פעם אחת על האכילה הראשונה, ובסוף כל מה שהוצרך לאכול יטול מים אחרונים ויברך ברכת המזון (ש"ע נ"ט מ"ב, ג), ואומר: "יעלה ויבוא... ביום-הכיפורים הזה, ביום סליחת העון הזה", ואם שכח, אינו חוזר (ש"ע שם, י; מ"ב שם; ש"ע)].

מג. קטנים – (א) קטן פחות מגיל 9 שנים אינו מתענה כלל ביום-הכיפורים, ואפילו תענית שעות. ואף אם רוצה להתענות, מוחים בידו ומאכילים אותו (ש"ע). (ב) קטן בן 9 שנים שלימות, מתענה לשעות (ש"ע תרס"ז, ב), שאם היה רגיל לאכול בשעה 8 בבוקר, מאכילים אותו בשעה 9 או 10. היה רגיל לאכול בשעה 9 בבוקר, מאכילים אותו בשעה 10 או 11, הכל כפי כח הבן. [ולכן על ההורים לתת דעתם עליו בערב יום-הכיפורים שיאכל וישתה כהוגן כדי שלא יהיה זקוק לכך עד למחרת בבוקר. ואם התעורר בלילה ומבקש לשתות, יש להקל להשקותו (ש"ע)]. (ג) נער שהשלים 12 שנה, ונערה שהשלימה 11 שנה, בזמנינו לא יתענו יום שלם אלא עד חצות היום ולא יותר (הליכות שלמה, צג; חז"ע שלט-שם; חזון איש והגר"מ קניבסקי זצ"ל, כמובא מהגר"ח בארחות רבינו ב, רסב). (ד) נער שהגיע לגיל בר-מצוה, דהיינו שהשלים 13 שנה ויום אחד, ונערה בת-מצוה שהשלימה 12 שנה ויום אחד, צריכים להתענות ביום-הכיפורים. ואם הם חלשים ביותר, יש להתייעץ עם רופא (ש"ע).

מז. רחיצה/נטילת-ידיים – אסור לרחוץ ביום-הכיפורים, בין במים חמים או צוננים, ואפילו להושיט אצבעו למים אסור (ש"ע תרי"ג, א). ולכן לא ירחץ פניו (מ"ב ג, א), וכן לא ירחוץ פיו (רמ"א שם, ד) שמא יבלע קצת בגרונו (מ"ב יא). ונוטל אדם ידיו שחרית עד סוף קשרי אצבעותיו, ומברך "על נטילת ידיים" (ש"ע שם, ב). וכן כשעשה צרכיו (ש"ע ורמ"א שם, ג) או קודם תפילה, נוטל ידיו כ"ל (ש"ע). ואם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים, או שנטף דם מחוטמו, מותר לרוחצם (במקום הטינוף (מ"ב א), שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג